

ЗМІНА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ¹

CHANGES IN SOCIAL RELATIONS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Вовк С.О.,

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та правознавства*

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Бадер А.В.,

доктор політичних наук, професор,

*директор навчально-наукового інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

Стаття присвячена аналізу соціальних змін, спричинених російсько-українською війною, з акцентом на міжособистісні та міжгрупові стосунки. Війна, яка триває з 2014 р. має глибокий вплив на українське суспільство, включаючи соціальну роз'єднаність, масову міграцію, політичну поляризацію та зниження рівня довіри до інституцій. Збройний конфлікт переформатував суспільні зв'язки як всередині країни, так і на міжнародному рівні, спричинивши соціальні, економічні та психологічні наслідки для цивільного населення та військових.

Мета статті полягає в аналізі впливу російсько-української війни на суспільні відносини, зокрема на міжособистісні та міжгрупові стосунки. Основними завданнями є: 1) з'ясувати як військовий конфлікт спричинив соціальну роз'єднаність, масову міграцію, політичну поляризацію та зниження рівня довіри до інституцій; 2) розглянути психологічні наслідки війни для населення, такі як посттравматичний стресовий розлад і підвищення рівня агресії; 3) акцентувати увагу на консолідації українського суспільства навколо національної ідентичності та розвитку волонтерського руху; 4) надати пропозицій та рекомендацій для відновлення та зміцнення соціальної структури України в умовах війни та післяконфліктного періоду.

Однією з ключових проблем є масова міграція, що змінила демографічний ландшафт країни. Станом на 2023 р. понад 8 мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами, а близько 5 мільйонів виїхали за кордон. Інтеграція біженців у Європі передбачає три ключові аспекти: вивчення мови, забезпечення житлом та працевлаштування, що сприяють формуванню нових соціальних зв'язків. Однак, інтеграція ВПО в Україні є значно обмеженою та фрагментарною, що потребує розробки систематичних програм підтримки.

Інформаційна війна поглибила поляризацію суспільства, коли ЗМІ обох сторін просувають протилежні нарративи щодо конфлікту. Це викликало різні підходи до його вирішення, що призвело до розбіжностей як у суспільній думці, так і на рівні родин. Одні громадяни підтримують жорстку військову відповідь, інші – дипломатичні переговори. Такі протилежні позиції ще більше посилюють соціальну роз'єднаність.

Війна також мала значний вплив на психологічний стан населення, спричиняючи посттравматичний стресовий розлад як серед військових, так і цивільних. Ці люди часто ізолюються, що негативно позначається на їхніх сімейних та соціальних стосунках. Збільшення рівня агресії та випадків домашнього насильства також є наслідком тривалого конфлікту.

Водночас війна сприяла консолідації українського суспільства навколо національної ідеї та розвитку волонтерського руху. Патріотизм досяг рекордного рівня, що підкріплюється символами національної єдності, зокрема українською мовою.

Стаття пропонує розробку стратегій для зміцнення соціальної структури України, включаючи психологічну реабілітацію, інтеграцію ВПО та боротьбу з дезінформацією. Для цього необхідно залучити зусилля держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Окрім цього, стаття підкреслює важливість розробки довгострокових програм для відновлення соціальних зв'язків, зруйнованих внаслідок війни. Особливо це стосується реінтеграції тимчасово окупованих територій, мешканці яких тривалий час перебували під впливом російської пропаганди. Відновлення нормального життя в таких регіонах вимагатиме не лише фізичного відновлення інфраструктури, а й відновлення довіри між жителями, підтримки соціальної згуртованості, налагодження діалогу між переселенцями та місцевим населенням.

Ключовою частиною успішної реінтеграції є також економічне відродження постраждалих регіонів, що вимагає залучення міжнародної допомоги та інвестицій. Для цього потрібно запровадити програми економічного відшкодування збитків, спричинених війною, відновлення підприємств та створення нових робочих місць. Притягнення Росії до відповідальності за завдані збитки та забезпечення прав власності постраждалих громадян є важливими завданнями для майбутнього відновлення та стабільності України.

Ключові слова: російсько-українська війна, суспільні відносини, соціальна роз'єднаність, міжособистісні стосунки, міжгрупові стосунки, політична поляризація, внутрішньо переміщені особи, масова міграція, психологічні

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021.

наслідки, посттравматичний стресовий розлад, інформаційна війна, національна ідентичність, волонтерський рух, інтеграційні практики, реінтеграція звільнених територій, соціальна згуртованість, довіра до інституцій, економічна відбудова, гендерна рівність, психологічна реабілітація.

The article is dedicated to analyzing the social changes caused by the Russian-Ukrainian war, with a focus on interpersonal and intergroup relations. The war, ongoing since 2014, has had a profound impact on Ukrainian society, including social disintegration, mass migration, political polarization, and a decline in trust in institutions. The armed conflict has reshaped social connections both within the country and internationally, causing social, economic, and psychological consequences for civilians and military personnel.

The aim of this article is to analyze the impact of the Russian-Ukrainian war on social relations, particularly on interpersonal and intergroup interactions. The main objectives are: 1) to determine how the military conflict has caused social disintegration, mass migration, political polarization, and a decline in trust in institutions; 2) to examine the psychological consequences of the war for the population, such as post-traumatic stress disorder and increased aggression; 3) to highlight the consolidation of Ukrainian society around national identity and the development of the volunteer movement; 4) to provide proposals and recommendations for the restoration and strengthening of Ukraine's social structure during the war and in the post-conflict period.

One of the key challenges is mass migration, which has altered the demographic landscape of the country. As of 2023, over 8 million Ukrainians have become internally displaced persons, while around 5 million have fled abroad. The integration of refugees in Europe involves three key aspects: language learning, housing provision, and employment, which help foster new social ties. However, the integration of IDPs within Ukraine remains limited and fragmented, requiring the development of systematic support programs.

The information war has deepened the polarization of society, as media from both sides promote opposing narratives about the conflict. This has resulted in different approaches to resolving the war, leading to divisions both in public opinion and within families. Some citizens support a tough military response, while others advocate for diplomatic negotiations. Such opposing views further exacerbate social disunity.

The war has also significantly impacted the psychological state of the population, causing post-traumatic stress disorder (PTSD) among both soldiers and civilians. These individuals often isolate themselves, which negatively affects their familial and social relationships. The increase in aggression and domestic violence cases is also a consequence of the prolonged conflict.

At the same time, the war has fostered the consolidation of Ukrainian society around the national idea and the development of the volunteer movement. Patriotism has reached record levels, supported by symbols of national unity, particularly the Ukrainian language.

The article proposes the development of strategies to strengthen Ukraine's social structure, including psychological rehabilitation, the integration of IDPs, and combating disinformation. This will require the involvement of the state, civil society, and international partners.

Moreover, the article emphasizes the importance of creating long-term programs to restore social ties broken by the war. This is especially critical for the reintegration of temporarily occupied territories, where residents were under the influence of Russian propaganda for an extended period. Restoring normal life in these regions will require not only the physical reconstruction of infrastructure but also rebuilding trust among residents, supporting social cohesion, and facilitating dialogue between displaced persons and the local population.

A key part of successful reintegration is the economic revitalization of affected regions, which will require international assistance and investments. To this end, programs for economic compensation for war damages, the restoration of businesses, and the creation of new jobs must be implemented. Holding Russia accountable for the damages and ensuring the property rights of affected citizens are vital tasks for Ukraine's future recovery and stability.

Key words: russian-ukrainian war, social relations, social disintegration, interpersonal relations, intergroup relations, political polarization, internally displaced persons, mass migration, psychological consequences, post-traumatic stress disorder, information war, national identity, volunteer movement, integration practices, reintegration of liberated territories, social cohesion, trust in institutions, economic recovery, gender equality, psychological rehabilitation.

Вступ. Російсько-українська війна, що триває з 2014 р., стала однією з найтрагічніших подій в історії сучасної Європи. Війна спричинила не лише фізичні руйнування, але й серйозні зміни в суспільних відносинах. Збройне насилля призвело до зростання соціальної роз'єднаності, переформатування міжособистісних і міжгрупових стосунків, вплинуло на рівень довіри, солідарності та ідентичності як всередині України, так і на міжнародному рівні. Війна стала каталізатором змін у соціальних структурах, що охопили як цивільне населення, так і військових. Важливо розглянути, як ці процеси впливають на суспільство, формуючи нові соціальні реалії.

Сучасний стан вивчення змін суспільних відносин в контексті російсько-української

війни є актуальним у поточному науковому дискурсі [1; 3; 9; 11;]. Дослідники зосередили свою увагу на низці питань, таких як: міграційні процеси та соціальна роз'єднаність, психологічні наслідки та міжособистісні стосунки; поляризація суспільства та інформаційний вплив; зміцнення національної ідентичності та громадянського суспільства; етнічні та регіональні аспекти суспільних відносин; гендерна рівність тощо.

Попри значний обсяг наукових робіт, існують прогалини у вивченні довгострокових соціальних наслідків війни. Необхідні міждисциплінарні дослідження, що поєднують соціологію, психологію, економіку та інші науки, для розробки комплексних підходів до висвітлення проблеми.

Мета статті полягає в аналізі впливу російсько-української війни на суспільні відносини, зокрема на міжособистісні та міжгрупові стосунки. Основними завданнями є: 1) з'ясувати як військовий конфлікт спричинив соціальну роз'єднаність, масову міграцію, політичну поляризацію та зниження рівня довіри до інституцій; 2) розглянути психологічні наслідки війни для населення, такі як посттравматичний стресовий розлад і підвищення рівня агресії; 3) акцентувати увагу на консолідації українського суспільства навколо національної ідентичності та розвитку волонтерського руху; 4) надати пропозицій та рекомендацій для відновлення та зміцнення соціальної структури України в умовах війни та післяконфліктного періоду.

Виклад матеріалу. Соціальна роз'єднаність стала одним із ключових наслідків війни в Україні. Військові конфлікти завжди впливають на традиційні соціальні зв'язки, переформатовуючи їх на нових засадах. Російсько-українська війна, що почалася з анексії Криму в 2014 р., спричинила глибокі трансформації в українському суспільстві, зокрема вплинула на демографічні процеси, політичні погляди та рівень довіри до інституцій. Масова міграція стала одним із найочевидніших наслідків війни. Міграційні потоки змінили соціальні зв'язки як всередині країни, так і поза її межами. Станом на вересень 2023 р., за даними ООН, понад 8 млн українців стали внутрішньо переміщеними особами, а близько 5 млн виїхали за кордон, шукаючи притулку в сусідніх країнах, таких як Польща, Німеччина та Чехія. Характерною рисою зовнішньої міграції є те, що: «...більшість українських біженців – жінки працездатного віку з вищою освітою ... значна частка представлена неповнолітніми, що створює додатковий тиск на державні бюджети, які змушені нести додаткові витрати на освіту українців та їх адаптацію» [11].

Інтеграційні практики для українських біженців у Європі базуються на трьох ключових елементах: вивчення мови, забезпечення житлом та працевлаштування. Такі заходи сприяють не лише побутовій адаптації, але й формуванню нових соціальних зв'язків. Важливу роль у процесі інтеграції відіграє адаптація дітей до місцевих шкіл, що допомагає інтегрувати і батьків. Крім того, значна увага приділяється вирішенню юридичних питань, що стосуються реєстрації, відкриття банківських рахунків та оформлення допомоги, що спрощує життя біженців у нових умовах [7].

Внутрішні мігранти створюють навантаження на місцеву інфраструктуру та соціальні послуги «...з початку війни лише на Закарпатті чисельність населення зросла майже на 30 %. За перші два тижні війни на Львівщину прибуло майже 110 тис. ВПО, в кінцевому підсумку 400 тисяч переселенців об'їхали Львівщину своїм новим місцем постійного проживання. На сьогодні на

Львівщині вже оселилися 60 ти. переселенців, які вирішують проблеми, пов'язані з роботою чи навчанням» [11].

Відповідно постає питання інтеграції ВПО у приймаючі громади. Інтеграційні практики для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є значно обмеженими та мають переважно фрагментарний характер. Більшість зусиль зосереджені на забезпеченні базових потреб, таких як житло, харчування та гуманітарна допомога, в той час як систематичні заходи для інтеграції ВПО у приймаючі громади лишаються рідкісними. Громади не завжди мають ефективні системи для моніторингу потреб ВПО або створення цільових програм, що гальмує процес повноцінної інтеграції. Важливою проблемою є також те, що багато переселенців вважають своє становище тимчасовим, що знижує їхню мотивацію до інтеграції в нові громади.

Окремі інтеграційні практики, такі як культурні заходи, психологічна допомога та мовні курси [7], мають позитивний вплив, але залишаються несистемними. Значною проблемою є низька активність з боку як переселенців, так і приймаючих громад, що часто пояснюється недостатньою інформованістю або сприйняттям ситуації як тимчасової. Для успішної інтеграції необхідно розробити комплексні програми, які враховували б не лише базові потреби, а й сприяли б соціальній згуртованості та довготривалому залученню ВПО в життя громади.

Такі кількісні зміни посилюють розрив родинних і соціальних зв'язків, що призводить до відчуження між групами населення. Ті, хто залишився в зонах бойових дій, часто відчують покинутість або нерозуміння з боку тих, хто евакуювався. І все це на загальному фоні «...коли немає відчуття безпеки і впевненості у завтрашньому дні, психологічний і емоційний стан часто є нестійким, людина відчуває страх, тривогу, психологічне виснаження...» [9].

Поляризація поглядів у суспільстві стала ще одним важливим наслідком війни. Інформаційна війна, що супроводжує збройне протистояння, посилила розкол громадської думки. ЗМІ обох сторін активно просувають власні наративи, що створює різні, часто протилежні інтерпретації подій. Російські медіа подають війну як «спеціальну військову операцію», тоді як українські ЗМІ акцентують увагу на агресії та порушенні міжнародного права. Така медійна боротьба спричинила політичну поляризацію навіть всередині України. Різні групи громадян підтримують різні підходи до закінчення війни: одні виступають за жорстку військову відповідь, інші – за дипломатичні переговори. Розбіжність поглядів на проблему завершення війни найбільше простежується в публічних дискусіях, у соцмережах і в політичних

дебатах, де різні погляди часто призводять до взаємних звинувачень у недостатньому патріотизмі або надмірній жорсткості. Відповідно, пересічні громадяни з низьким рівнем критичного мислення, стають більш схильними до конфліктів навіть на рівні родин і друзів, поглиблюючи соціальну роз'єднаність.

До аспектів, що сприяють поляризації також варто віднести різні ставлення до західних партнерів і міжнародної допомоги. Деякі українці вважають, що Україна повинна максимально покладатися на допомогу західних партнерів, зокрема ЄС і США, і вбачають в них головних союзників у війні проти Росії. «Переважає частина українців, з-поміж міжнародних організацій та об'єднань, висловлює позитивне ставлення до Європейського Союзу – 89%, НАТО – 79% та ООН – 70%» [4]. Водночас, частина суспільства вважає, що Україна має виявляти більше самостійності у вирішенні конфлікту, а є люди, які скептично ставляться до допомоги Заходу, вважаючи її недостатньою або умовною, а міжнародні організації – неефективними у вирішенні кризи. Така позиція сприяє розколу між прихильниками західної інтеграції та тими, хто ставиться до неї з підозрою.

Політична поляризація є вираженою як всередині України, так і у відносинах з міжнародними партнерами. Війна активізувала дискусії щодо шляхів вирішення конфлікту, що розкололо суспільство на прихильників військових дій і тих, хто виступає за дипломатичні переговори. Це загострило внутрішню політичну напругу, створивши нові виклики для уряду.

Війна посилила поляризацію в питанні національної ідентичності та ролі української мови. Для багатьох війна стала переломним моментом, коли вони вирішили перейти на українську мову як символ національної єдності та опору агресії. Водночас, через посилення вимог щодо використання української мови, частина російськомовних громадян сприйняла таку ситуацію як тиск, що також викликає певні внутрішні конфлікти. Але, варто погодитися з дослідниками, що незважаючи на те, що «...для багатьох українців російська мова досі залишається рідною. Важливіше те, що навіть для тих, хто не вживає українську мову регулярно, вона має символічну силу. Це свідчить про прихильність до самої України» [3].

Війна підсилила політичну розбіжність в Україні. Частина суспільства підтримує уряд та президента як символи опору російській агресії, тоді як інша частина критикує дії влади за корупцію, неефективність у розв'язанні соціально-економічних проблем або занадто повільні реформи в умовах війни. Розкол у політичних поглядах особливо помітний під час обговорення політичних рішень уряду, де критики і прихильники останнього опиняються в жорсткій конфронтації.

Крім того, пересічні громадяни поділилися на групи щодо питання критики окремих дій влади «...критика окремих дій влади має бути або бути в конструктивних рамках, які би не розхилювали ситуацію в країні (50%), або взагалі зараз не варто допускати критику (13%). Водночас третина українців (31%) вважають, що вже зараз критика має бути жорсткою і безкомпромісною...» [10].

Збройне насилля підриває основи соціальної довіри – як між людьми, так і до інституцій. Невизначеність, страх та постійна загроза безпеці сприяють зростанню підозрливості та скептицизму. Хоча на початку війни рівень підтримки уряду зріс, з часом виникають питання щодо ефективності управління та використання ресурсів. На січень 2024 р. «...серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (ім довіряють 95% опитаних), добровольчих загонів (85%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (82%), Національної гвардії України (81%), волонтерських організацій (78%), Державної прикордонної служби (77%), Міністерства оборони України (69%), Служби безпеки України (68%), Президента України (64%), Церкви (61%), Національної поліції України (58%), громадських організацій (55%), Національного банку України (53%). Також частіше висловлюється довіра, ніж недовіра, до голови міста (селища, села), в якому живе респондент (відповідно 49% і 43%), ЗМІ України (відповідно 47% і 43%), до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена) (відповідно 42,5% і 31%). До ради міста (селища, села), в якому живе респондент, довіра та недовіра висловлюється приблизно однаковою мірою (відповідно 43% і 45%). Більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють 75%), політичним партіям (72%), Верховній Раді України (70%), судам (судовій системі загалом) (68%), Уряду України (64%), Прокуратурі (60%), комерційним банкам (53%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (52%), Національному агентству з питань запобігання корупції (51%), Національному антикорупційному бюро України (51%). Також частіше висловлюється недовіра, ніж довіра, профспілкам (не довіряють їм 43%, тоді як довіряють – 23%)» [2].

Військові дії також мають тривалий вплив на міжособистісні стосунки. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є поширеною реакцією як серед військових, так і серед цивільного населення, яке зазнало впливу бойових дій. У кожної людини, яка приймає участь у бойових діях, ризик розвитку ПТСР дуже високий. Згідно статистичних даних, приблизно у 60-80 % військовослужбовців спостерігаються ознаки гострої травми. Якщо їм у цей момент не надали потрібної психологічної допомоги, то це може призвести

до ПТСР. Ризик зростає у наступних випадках: якщо у людини уже був раніше діагностований якийсь психічний розлад; уже був досвід травмуючої події; травма пов'язана із загибеллю рідних, смертю великої кількості людей або якщо вона викликала серйозні зміни у житті; у людини немає близьких, із якими вона може поділитись своїми переживаннями» [6].

Такі люди часто уникають соціальних контактів, що призводить до погіршення сімейних та дружніх зв'язків. Труднощі у вираженні почуттів та переживань ще більше ускладнюють спілкування між ветеранами та їхніми близькими. Психологічна травматизація також посилює ризик суїцидальних настроїв серед ветеранів, що вдвічі вище порівняно з загальним населенням.

Втрати близьких також мають величезний вплив на міжособистісні стосунки. Тисячі українських сімей втратили членів родини через війну, що спричиняє глибоке емоційне горе та депресію. Горе може призводити до ізоляції, депресії та втрати мотивації до соціальної активності. Водночас, спільне горе об'єднує людей, які створюють групи підтримки для взаємної допомоги та вшанування пам'яті загиблих. Такі соціальні ініціативи сприяють зміцненню соціальних зв'язків, хоча і не можуть повністю компенсувати емоційні втрати.

Підвищення рівня агресії також є характерним для постконфліктного суспільства. Війна нормалізує насильство як метод вирішення конфліктів, що проявляється у зростанні випадків домашнього насильства та агресії на дорогах і в громадських місцях. Кількість випадків домашнього насилля суттєво зросла, за 2023 р. «... кількість випадків домашнього насильства зросла орієнтовно на 20% порівняно з 2022 роком (всього складено близько 150 тис. адміністративних протоколів). Водночас за три місяці 2024 р. року кількість громадян, які вчинили домашнє насильство, порівняно з аналогічним періодом 2023 року збільшилася на 14,2% (26 733 – 2023 року й 30 529 – 2024-го)» [12].

Така статистика є свідченням погіршення міжособистісні стосунки, спричиняє соціальну напругу і може призвести до подальшої соціальної ізоляції постраждалих.

Втім, російсько-українська війна також сприяла консолідації українського суспільства навколо національної ідеї. Патріотизм зріс до рекордного рівня: переважна більшість українців пишаються своєю національною приналежністю. Мова стала одним із символів національної єдності, що підсилює спільне відчуття мети та національної ідентичності. До ознак патріотизму за даними соціологічного дослідження українці віднесли: «... волонтерство (46 %), використання української мови (45 %), служба на фронті (33 %), перебування в Україні під час війни (33 %), робота, ведення бізнесу в Україні під час війни (31 %), інтерес до

історії України (27 %)» [8]. Отже, волонтерський рух та культурне відродження також стали ключовими елементами соціальної згуртованості в умовах війни.

Реінтеграція звільнених територій та їхніх мешканців є складним завданням, оскільки багато хто з них протягом тривалого часу перебував під впливом російської пропаганди. Відповідно з'являються нові виклики для національної згуртованості, що потребує ретельного підходу до розробки та реалізації реінтеграційних програм.

Виклики реінтеграції тимчасово окупованих територій включають низку ключових аспектів, які ускладнюють цей процес. Один з основних викликів – забезпечення взаємної адаптації як переселенців, так і місцевого населення в умовах післявоєнного відновлення. Реінтеграція передбачає не тільки повернення людей до рідних домівок, але й відновлення соціальних зв'язків та нормального життя в громадах, отже, вимагає широкого залучення громадянського суспільства, налагодження діалогу між сторонами, а також створення механізмів підтримки для переселенців, що включають житлові, економічні та соціальні програми.

Другий виклик стосується економічного відшкодування збитків, завданих російською агресією. Відновлення економічної інфраструктури тимчасово окупованих територій потребує значних ресурсів і часу. Зокрема, критично важливим є питання залучення міжнародних інвестицій та співпраці з іншими країнами для фінансової підтримки реконструкції регіонів, постраждалих від війни. Водночас притягнення росії до відповідальності за завдані збитки та відновлення прав власності на втрачене майно залишаються складними завданнями на національному та міжнародному рівні.

Дійсно реінтеграції є комплексною, а тому потребує врегулювання великої кількості питань: «...акцент на «боротьбі за людей» як засадничому принципі і ядрі політики реінтеграції тимчасово окупованих територій; ...дотримання принципів доказовості політики; ...критичний аналіз міжнародного досвіду; ...врахування як довгострокових цілей та державних / національних інтересів, так і громадської думки; ухвалення стратегічних документів щодо реінтеграції; ...співпраця з громадянським суспільством; ...посилення та завершення вже розпочатих інституційних реформ» [5].

Враховуючи масштаб та глибину соціальних змін, спричинених війною, необхідно розробити стратегічні підходи для відновлення та зміцнення соціальної структури. Першочергово слід зосередитися на психологічній реабілітації населення, створенні державних програм підтримки, які надають доступ до психологів та психотерапевтів, що допоможе зменшити рівень ПТСР та інших психологічних розладів серед військових і цивільних.

Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб вимагає комплексних заходів. Необхідно забезпечити максимальний доступ до житла, роботи, освіти та медицини, а також сприяти соціальній взаємодії між переселенцями та місцевими громадами. Місцеві органи влади та громадські організації можуть відігравати ключову роль у цьому процесі, організовуючи спільні культурні та соціальні заходи.

Боротьба з дезінформацією та поляризацією вимагає підвищення медіаграмотності населення. Освітні програми, спрямовані на розвиток критичного мислення та аналізу інформації, можуть зменшити вплив пропаганди. Держава повинна забезпечити прозорість і доступність офіційної інформації, що сприятиме підвищенню довіри до інституцій.

Підвищення рівня довіри до державних інституцій також можливо через впровадження антикорупційних заходів та підвищення ефективності управління. Прозорість у використанні бюджетних коштів, особливо в сфері оборони та гуманітарної допомоги, зміцнить легітимність уряду в очах громадян.

Висновки. Російсько-українська війна спричинила серйозні зміни в соціальних відносинах, як на міжособистісному, так і на міжгруповому рівнях. Соціальна роз'єднаність, викликана міграцією, політичною поляризацією та зниженням рівня довіри, є серйозним викликом для майбутнього України. Проте консолідація навколо національної ідентичності та розвиток волонтерського руху свідчать про потенціал для відновлення соціальної згуртованості. Для подолання цих викликів необхідні спільні зусилля держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів, спрямовані на інтеграцію переселенців, боротьбу з дезінформацією та відновлення довіри до інституцій.

Перспективи майбутніх досліджень. Подальші наукові дослідження мають зосередитися на довгострокових соціальних наслідках війни та ефективності впроваджених політик. Особливу увагу слід приділити вивченню впливу війни на молодь та їхню соціальну адаптацію. Дослідження міжкультурної взаємодії між переселенцями та місцевими громадами можуть надати цінні інсайти для розробки інтеграційних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналітичний звіт за підсумками опитування «Війна, мир, перемога, майбутнє». 27 липня 2023 р. Громадська мережа ОПОРА. URL: <https://www.oporaua.org/viyuna/analitichnii-zvit-za-pidsumkami-opituvannia-viina-mir-pegemoga-maibutnie-24828>.
2. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. 07.02.2024 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.
3. Максвелл О. Українська мова стала додатковим полем битви під час війни з росією. FOREIGN UKRAINE. 6 квітня 2023. URL: <https://foreignukraines.com/2023/04/06/the-ukrainian-language-became-an-additional-battlefield-during-the-war-with-russia/>.
4. Переважна більшість українців позитивно ставиться до Євросоюзу, НАТО та ООН. Укрінформ. 05.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3691898-perevazna-bilsist-ukrainsiv-pozitivno-stavitsado-evrosouzu-nato-ta-oon.html>.
5. Політики реінтеграції тимчасово окупованих територій: моделі, сценарії, дискусії, досвід. Звіт Школи політичної аналітики за підтримки американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). URL: <https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Reintegration-Policies-UA.pdf>.
6. Посттравматичний стресовий розлад у військових: як виявити та допомогти? URL: <https://arpp.com.ua/articles/ptsd-in-the-military/>.
7. Практики інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади. Соціальна справа. 21 квітня 2023. URL: <https://socsprava.com.ua/praktyku-integraciyi-vnutrishno-peremishheny-osib-u-pryjmayuchi-gromady/>.
8. Рівень стійкості та згуртованості громадян України (за результатами соціологічних досліджень). Національний інститут стратегічних досліджень. 16.10.2023 р. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/riven-stiystosti-ta-zhurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatamy-sotsiolohichnykh>.
9. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. 2 (52). С. 3-20. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
10. Ставлення українців до критики дій влади на період повномасштабного вторгнення. Прейс-реліз Київського міжнародного інституту соціології від 10.06.2024 р. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1414&page=1>.
11. Токар, В. М., & Гбур, З. В. Аналіз показників міграції населення: внутрішня та зовнішня. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування 2023. № (7). URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-11>.
12. Ульяновко В. Домашнє насильство під час війни: статистика лякає. ГЛАВКОМ. 25 травня 2024 р. URL: <https://glavcom.ua/country/society/domashnje-nasilstvo-pid-chas-vijni-statistika-ljakaje-1001540.html>.